

Патриотизъм и народопсихология ...

„СТРАТЕГИЧЕСКО РЪКОВОДСТВО НА ОТБРАНАТА НА БЪЛГАРИЯ В КРАЯ НА СТУДЕНАТА ВОЙНА И В НАЧАЛОТО НА ДЕМОКРАТИЧНИЯ ПРЕХОД”

КАЛИН РАНЧЕВ

Резюме: В статията се анализира механизма за вземане на решения по въпросите за националната сигурност през периода в края на Студената война. Значението на тези въпроси оказва влияние върху изграждането и развитието на органите за стратегическо ръководство и на произтича-

щите от това политически решения по въпросите за националната сигурност.

Ключови думи: Студена война, Държавен комитет на отбраната (ДКО), Консултативният съвет за национална сигурност (КСНС), Бяла книга.

STRATEGIC DEFENSE LEADERSHIP OF BULGARIA AT THE END OF THE COLD WAR AND AT THE BEGINNING OF THE TRANSITION TO DEMOCRACY (DIE STRATEGISCHE FÜHRUNG BULGARIENS AM ENDE DES KALTEN KRIEGES UND AM ANGANG DER WENDE IN BULGARIEN)

KALIN RANCHEV

Abstract: The article analyzes the decision-making mechanism for national security issues during the Cold War period. The importance of these issues has an impact on the establishment and development of strategic guidance bodies and the resulting

policy decisions on national security issues.

Key words: Cold War, State Defense Committee (DOC), National Security Advisory Council (CSNC), White Paper.

Изследването на механизма за вземане на решения по въпросите за националната сигурност през периода в края на Студената война изисква конкретноисторически поглед върху процеса по разработване и осъществяване на политическите решения и следва да се разглежда като един от елементите на политическото управление на обществото. Политическите решения имат определяща и решаваща роля за реализирането на всяка политика. Около проблематиката на политическото решение, неговата форма и съдържание, факторите, които го определят, както и процесите, характеризиращи неговото разработване, формулиране и приемане, неговите характеристики и класификация се отразяват всички проявления на политиката¹. Всяка политика в това число и политиката по националната сигурност е резултат от дейността на определени организацион-

ни структури, институции и политически фигури. Затова разглеждането на институционалните аспекти на механизма на вземане на решение по въпросите за националната сигурност е немислимо без позоваване на конституционната материя, структурата на учредените властови органи, тяхната компетентност, техните системи на отношения. По този начин ще стане възможно да се наблюдава концентрирането на властовите ресурси, тяхното разпределение сред актьорите от „кръга” и практическото действие на конституционно закрепения механизъм на вземане на решение по въпросите за националната сигурност².

Промените след 1989 г. налагат преразглеждане на структурата на системата за национална сигурност. За пръв път и по нов начин се поставят въпросите за структурирането на органите за стратегическо ръководство сферата на отбраната.

Това е така защото няма парламентарни комисии, следящи дейността на министерствата на народната отбрана и на вътрешните работи. 9 (XXXV) Народно събрание през декември 1989 г. за пръв път се създава Постоянна комисия по въпросите на народната отбрана и вътрешните работи, а VII В Н С създава по отношение на системата за сигурност постоянни парламентарни комисии по националната сигурност и по външната политика. По този начин в парламента бяха създадени организационни структури и привлечен компетентен състав от народни представители по въпросите на националната сигурност².

В резултат на промените настъпили в българското общество след 9 ноември 1989 г., насочени към промяна на общественно-политическата и икономическа система в България водят до отказ на Българската комунистическа партия (БКП) от отмяна на чл. 1 от Конституцията, регламентиращ монопола на партията върху властта.

На преговорите от 16 януари до 15 май 1990. със зародилата се опозиция на „Национална кръгла маса“, на които се очертава рамката на мирния преход и се дава тласък за нови конституционни промени в Конституцията от 1971 г. Освен премахването на чл. 1, ал. 2 (Ръководната сила в обществото и държавата е Българската комунистическа партия.) от старата конституция е договорено разпускането на политическата полиция (част от бившата Държавна сигурност), деполитизиране на армията, разпускане на организациите на БКП по местоработата. Премахнат е Държавният съвет и на негово място е учредена президентска институция. Взето е и решение за свикване на Велико народно събрание със задачата да изработи нова конституция. Това по същество е изменение на основната конституционно-организационна структура на държавата. Съгласно настъпилите изменения от конституционните поправки, както и от гледна точка на самия механизъм на вземане на решения в сектора на сигурността, се постулира създаването на Съвет за национална сигурност който се явява като заместител на своя предшественик – Държавният комитет на отбраната (ДКО).

В тоталитарната система на Народна република България армията има изключително важна роля като гаранция за стабилността на режима. Още след 9 септември 1945 г., Българската комунистическа партия полага специални усилия

да постави под свой непосредствен контрол въоръжените сили, преименувани на *Българска народна армия*.

Армията е поставена под контрола на Военния отдел на ЦК на БКП и Политическото управление в структурата на самата армия, функционират и местни военни отдели на БКП. Още през 1949 година 63% от офицерите са членове на БКП, а други 7% – на комсомола. През 1948 година е въведено обръщението „другарю“ и петолъчки на кокардите, копчетата и пагоните, от 1949 година в армията открито действат организации на БКП, през 1951 година са въведени съветските военни звания, а през следващата година парадната униформа е променена по съветски модел. Към 1950 година във въоръжените сили има около 2000 политически офицери, натоварени с индоктринацията на личния състав в духа на комунизма⁴.

За пръв път след Втората световна война въпросът за създаване на партийно-държавен орган за стратегическо ръководство на отбраната на България е поставен в началото на 50-те години на XX век. В съответствие с установената практика и в духа на действащата от 1947 г. Конституция, процесът на вземане на решения преминава през три управленски равнища. Първоначално всяко едно решение се предлага, обсъжда и утвърждава от Политбюро на ЦК на БКП, след което се изпраща за изготвяне на постановление (разпореждане) от Министерския съвет, което законодателно се оформя с указ на Президиума на Народното събрание.

С решение № 4 от 6 март 1952 г. на Политбюро на ЦК на БКП се предлага създаването на нов орган за държавно управление на пряко подчинение на Министерския съвет – Държавен комитет на отбраната (ДКО)⁵.

Още от самото начало неговата дейност се осъществява в условията на пълна липса на публичност. С решението от 6 март 1952 г. Политбюро на ЦК на БКП⁶ възлага на генералния секретар на БКП и министър-председател на НРБ Вълко Червенков, на члена на Политбюро (отговарящ за въпросите на отбраната) генерал-полковник Иван Михайлов и на министъра на народната отбрана генерал-полковник Петър Панчевски, в двумесечен срок да разработят и внесат за одобрение от ПБ на ЦК на БКП положение на ДКО на НРБ, отделно за мирно време и отделно за военно време.

Сред функциите на Комитетът за мирно време се открояват две най-съществени - строителството на въоръжените сили и икономическата подготовка на страната за воденето на една евентуална война.

За условията във военно време в постановлението е предвидено следното: „Във военно време цялата военна и административна власт в страната в интереса на отбраната на страната и изпълнени на съюзническите ни задължения към Съветския съюз и страните с народна демокрация, по решение на Правителството и след утвърждаване от Президиума на Народното събрание, се предава на ДКО на НРБ. Всички държавни органи организират своята работа въз основа на решенията на ДКО на НРБ”⁷. По същество във военно време върху Комитета се прехвърлят неуточнен кръг управленски правомощия от Министерския съвет, отделните министерства и от местните органи на държавната власт.

Осветляването на ДКО става през 1971 г. със споменаването му в текста на новоприетата Конституция на Народна република България в чл. 93, т. 10, в частта на новосъздадения висш орган за държавно управление – Държавен съвет, където е фиксирано, че Държавният съвет „Назначава и освобождава от длъжност членовете на Държавния комитет на отбраната”. Партийният лидер Тодор Живков е избран за председател на Държавния съвет на НРБ с ранг на държавен глава. Това е първото официално споменаване на ДКО от неговото създаване, тъй като всички документи за неговата дейност и състав до този момент са били секретни и все още част от тях са засекретени.

Държавният комитет на отбраната функционира до падането на режима на Тодор Живков на 10 ноември 1989 г. Формалният край на неговото съществуване е през пролетта на 1990 г., когато е приет Закон за изменение и допълнение на Конституцията на Народна република България⁸.

Държавният комитет на отбраната, като партийно-държавен орган за стратегическо ръководство на отбраната на страната е заемал важно място в структурата на националната сигурност на България през продължителен период от време. Той е осъществявал най-важните управленски и контролни функции по отношение на националната сигурност. В рамките на своите правомощия той е вземал решения, издавал е постановления и

разпореждания по подготовката на страната и въоръжените сили за отбрана, които са били задължителни за всички министерства и ведомства, за държавните, стопанските и обществените органи и организации.

По своята същност Съвета за национална сигурност следва намерението за запазване на функциите на комитета, а като административно ситуиране – ръководство от Председателя (Президента) на Републиката⁹.

Консултативният съвет за национална сигурност (КСНС) е съвещателен орган по въпросите на националната сигурност към президента на Република България. Създаден е по силата на чл. 100, ал. 3 от Конституцията на Република България от 1991 г., която се явява последица от договореностите на „Националната кръгла маса” и закона за Консултативния съвет за национална сигурност¹⁰. КСНС обсъжда въпроси и изготвя становища и предложения свързани с политиката за националната сигурност. Основните направления в неговата дейност са въпросите свързани със: външната и вътрешната политика на страната във връзка с националната сигурност; гарантирането на гражданския мир, обществения ред, правата и интересите на българските граждани; действията по пресичане или предотвратяване на възникнала опасност за националната сигурност. Цел на Консултативния съвет е постигането на политическо съгласие и единодействие по приоритетни теми на сигурността и отбраната на страната.

Заседанията на КСНС са редовни и извънредни, като редовните заседания се провеждат най-малко един път на три месеца, а извънредните - по решение на президента на Републиката. Заседанията са закрити.

Консултативният съвет за национална сигурност се възглавява от президента на Република България, който има следните пълномощия да: обявява война в случай на въоръжено нападение срещу България, или при необходимост от изпълнение на международни споразумения на страната; обявява обща или частична мобилизация по искане на Министерския съвет; обявява военно положение или всякакво друго извънредно положение, когато Народното събрание не заседава и не може да бъде свикано. Членове на Консултативния съвет за национална сигурност са: председателят на Народното събрание, министър-пред-

седателят, министърът на отбраната, министърът на вътрешните работи, министърът на външните работи, министърът на финансите, председателят на Държавна агенция „Национална сигурност“, началникът на отбраната, председателят на Държавна агенция „Разузнаване“, секретарят на Съвета по сигурността, по един представител от всяка парламентарна група. В зависимост от обсъжданите въпроси по решение на Консултативния съвет за национална сигурност за участие в заседанията му могат да бъдат привлечани и други държавни и политически лица¹¹.

Конструирайки своя апарат, Президентът на Републиката изгради свой съветнически състав. В областта на отбраната бе назначен негов съветник по въпросите на националната сигурност. Той бе първоначално кадрови военен с професионално познание на съответната проблематика, чието основно задължение бе да консултира държавния глава по въпросите за сигурността и отбраната да го подпомага при вземането на решения в тази област, като ги подготвя от експертно-техническа страна¹².

Промените в държавите от Източна Европа след 1989 г. оказват много силно и непосредствено влияние върху Българската армия. Организацията Варшавски договор официално е разпусната на 1 юли 1991 г. Като пряко следствие от това осигуряването на националната сигурност остава изключителна отговорност на нашата държава, доколкото липсва надеждна обвързаност с други военнополитически структури.

Подписаният на 15 декември 1992 г. Договор за обикновенните въоръжени сили в Европа предвижда определен „таван“ за Българската армия. Така предвиденото намаляване на въоръженията се съчетава с появата на допълнителен критичен фактор – липсата на достатъчна финансова обезпеченост за поддържането на важни елементи на бойната техника в съответствие на съвременните изисквания.

Като основна възможност за компенсиране на тези негативни явления постепенно се възприема линията за евроатлантическото партньорство като гарант на националната сигурност. България се присъединява към инициативата „Партньорство за мир“ заедно с други държави-членки на Организацията на Варшавския договор на 14 февруари 1993 г., което гарантира провеждането на редица

мероприятия за повишаване на доверието. Страната ни е асоцииран член на Западноевропейският съюз от 16 март 1995 г. и направи в последните години много усилия за интегриране в Северноатлантическият пакт (НАТО).

В последните години се пределяват три важни изисквания към утroyството и функционирането на армията: *граждански контрол, деидеологизация на личния състав и промяна в законодателната уредба*.

Много важен момент в тези насоки бележи приемането на **Закона за отбраната и въоръжените сили на Република България** на 13 декември 1995 г. (обн. ДВ., бр. 112/1995 г., изм. ДВ., бр. 67/1996 г., ДВ., бр. 122/1997 г. и ДВ., бр. 70/1998 г.). Според него върховен главнокомандващ е Президентът на републиката. Ръководството на българската армия в мирно време се осъществява от изпълнителната власт чрез министърът на отбраната и правителството. Висш началник на личния състав на армията е началникът на Генералният щаб, който отговаря за подготовката на формированията и осъществява планирането на цялостната им дейност.

Приета е **Концепция за реформа в българската армия** в периода 1995 – 2010 г. с конкретен План-график към нея. Въз основа на нея въоръжените сили преминават на корпусно-бригадна организация и се намалява броя на гарнизоните, като същевременно те се разпределят равномерно по територията на страната.

Настъпилите изменения и тенденции в икономическото състояние на държавата, мирновременната мощ на въоръжените сили на съседните държави и възможностите за комплектуването на българската армия, както и възникналите проблеми по финансовото и материално-техническото осигуряване и намаляването на човешките ресурси налагат актуализирането на Концепцията за реформа от 1995 г. Разработен е План за организационно изграждане и структурата на Българската армия до 2010 г., с които тя да се материализира.

Тенденция в развитието на армията е тя да бъде съкратена до мирновременен състав 45 000 души, което решително намалява наборния контингент и се увеличава ангажираният на (платен) принцип¹³.

Фундаментално значение за настоящето и бъдещото на българската армия има приета с реше-

ние на Народното Събрание **Военна доктрина на Република България** (ДВ., бр. 34/1999 г.), която е система от стратегически възгледи, принципи и подходи за гарантиране на националната сигурност във военнополитически военен аспект. Тя се гради върху укрепване на мира и стабилността при тясно сътрудничество с Организацията на Северноатлантическия договор, Западноевропейският съюз и Европейския съюз (т. 2); изработена е въз основа на **Конституцията на Република България, Концепцията за национална сигурност** и международните договори, по които България е страна, като има отбранителен характер (т. 3) и изисква задължително при прилагането ѝ прозрачност и граждански контрол (т. 4)¹⁴.

Концепцията за националната сигурност на Република България представлява официално приети политически виждания за защита на българските граждани, общество и държава от външни и вътрешни заплахи от всякакво естество, при отчитане на наличните ресурси и съобразяване с нивото на гаранциите, които дават световната, евроатлантическата и европейската система за сигурност и стабилно развитие (т. 1)¹⁵.

Концепцията определя целите и задачите в периода на присъединяването на Република България към ефективна колективна система за евроатлантическа и европейска сигурност и с оглед на рисковите фактори, които заплашват по сегашния начин сигурността на страната.

Основа на системата за евроатлантическа и европейска сигурност са Организацията на Северноатлантическия договор (НАТО), Европейският съюз (ЕС), Западноевропейският съюз (ЗЕС) и Организацията за сигурност и сътрудничество в Европа (ОССЕ) (т. 2)¹⁶.

Първата **Бяла книга** е издадена през 2002 г., почти едновременно с първата *Военна стратегия на Република България*. И *Бялата книга* и *Военната стратегия* тогава са посветени на военната реформа, на оперативната съвместимост и подготовката за постигане на стратегическата цел - членство в НАТО. От петнадесет години България е член на НАТО и от дванадесет години на Европейския съюз. През този период Министерството на отбраната и въоръжените сили изиграха важна роля за установяване на отношения на доверие и сътрудничество със съюзниците и партньорите, за създаване на благоприятни условия за

постигане на оперативна съвместимост и за осигуряване на необходимите политически и военнотехнически предпоставки за пълноправно членство в НАТО.

Втората **Бяла книга** е издадена през 2010 г., (Документът е приет с Решение на Народното събрание от 28.10.2010 г.) е направен преглед на структурата на въоръжените сили. Прегледа на структурите е наложен от: промяната в средата за сигурност (незначителна вероятност за въвлечане в мащабен конфликт и отсъствие на непосредствена заплаха за територията на страната; адекватен на новите рискове и заплахи военен потенциал; посрещане на заплахите за националната сигурност извън територията на страната.); непостигане на целите на Плановите за организационно изграждане и развитие; нарушен баланс между задачи, способности и ресурси; забавяне изпълнението на приетите цели на ВС като поет ангажимент към НАТО; аналогичните процеси в НАТО и ЕС (нова Стратегическа концепция на НАТО; Общата политика за сигурност и отбрана (ОПСО) на ЕС след влизането в сила на Лисабонския договор); Влияние на финансовата и икономическа криза. Както и отговора на въпросът: От каква отбрана имаме нужда и каква можем да си позволим?¹⁷

Военната стратегия на Република България е естествено продължение на *Концепцията за национална сигурност* и *Военната доктрина на Република България*. Тя доразвива основните положения на *Военната доктрина* относно предназначението, функциите, задачите, изграждането, развитието и използването на въоръжените сили в новата стратегическа обстановка. Като един от фундаменталните документи на нашето военно строителство, тя е необходима както за обществото, като израз на откритостта в сферата на отбраната и въоръжените сили и форма на граждански контрол, така и на военнослужещите и гражданските лица, като стратегия и програма за действие¹⁸.

Военната стратегия е първият документ с подобно съдържание в новата история на Република България. Тя отразява преломния етап, в който се намират въоръжени сили. Това е начална активизираща стратегия, която ще се развива, допълва и обогатява през следващите години. Тя е стратегия на постигането на оперативна съвместимост и под-

готовката за членство в НАТО. Това е *Стратегия на ВОЕННАТА РЕФОРМА*, стратегия на едно ново бъдеще на страната и въоръжените сили, което трябва да се изгради с общи усилия¹⁹.

В основата на Националната отбранителната стратегия са залегнали приоритетите на националната сигурност и защита на националните интереси, определени в Конституцията и Стратегията за национална сигурност на Република България. Тя е съобразена със Стратегическата концепция на НАТО, Европейската стратегия за сигурност и международните договори, по които Република България е страна. Това е нов за страната документ обединяващ действащите към момента Военна доктрина на Република България и Военна стратегия на Република България (т. 1)²⁰.

Националната отбранителна стратегия оценява военно-стратегическата среда, определя отбранителните цели на страната и очертава пътищата за достигането им (т. 2)²¹.

Националната отбранителна стратегия се фокусира върху дейностите по изграждане, развитие и използване на отбранителните способности на страната (т. 3)²².

Националната отбранителна стратегия описва дейностите на министерствата и ведомствата, имащи отговорности към отбраната на страната. Конкретизира задачите на въоръжените сили, формите и способите за тяхното изпълнение и определя средствата и ресурсите за това. Тя е база за разработване на Доктрината на въоръжените сили на Република България, оперативните концепции и доктрини (т. 4)²³.

В разгледания период основните цели в сферата на отбраната са насочени към реализиране на деполитизация в съответствие с промяната на чл. 1, ал. 2 от Конституцията (1971 г.) и реализиране на граждански контрол върху армията. Реализиране на законодателна реформа в устройствените закони и нормативната база в съответствие с Конституцията (1991 г.). Структуриране на армията и редуциране броя на гарнизоните, като й равномерно им разпределение по територията на страната. Въвеждане на ангажираният (платен) принцип за окомплектоване на армията за сметка на наборния. Главните цели на военната политика са насочена към предотвратяване на насилствено въвеждане на страната във военни конфликти и към укрепване на международния мир и сигур-

ност, гарантиране на независимостта, суверенитета и териториалната цялост на страната от заплахи с военен и въоръжен характер.

- 1 Дойков, Йордан. Механизъм за вземане на решение по националната сигурност (1947-1971 г.) и членството на България в организацията на Варшавския договор. – 100 години независима България: стълбовете на държавността. София: Военно издателство, 2009, с. 76.
- 2 Дойков, Йордан. България във Варшавския договор и в НАТО. София: Парадигма, 2010, с. 90.
- 3 Пак там, с. 135.
- 4 Българска армия [онлайн]. от Уикипедия, свободната енциклопедия. [Прегледан 17.02.2019]. Достъпно от: https://bg.wikipedia.org/wiki/Българска_армия
- 5 Баев, Йордан. Системата за европейска сигурност и Балканите в годините на Студената война „Дамян Яков“, 2010, София, с. 112.
- 6 ЦДА, ф. 1Б, оп. 64, а. е. 164, л. 1 – 6.
- 7 ЦДА, ф. 1Б, оп. 64, а. е. 164, л. 2.
- 8 Държавен вестник, бр. 29 от 10 апр. 1990, с. 3.
- 9 Дойков, Йордан. България във Варшавския договор и в НАТО. София: Парадигма, 2010, с. 135.
- 10 ДВ. бр. 13 от 11 Февруари 1994г.
- 11 Lex.bg [онлайн]. Справочник / Нормативни актове. [Прегледан 16.02.2019]. Достъпно от: <https://www.lex.bg/laws/ldoc/2133334529>.
- 12 Дойков, Йордан. България във Варшавския договор и в НАТО. София: Парадигма, 2010, с. 137-138.
- 13 България 20 век: Алманах. с. 229-230.
- 14 Пак там, с. 231.
- 15 Министерски съвет Портал за обществени консултации [онлайн]. Стратегически документи / «Концепция за национална сигурност». [Прегледан 16.02.2019]. Достъпно от: [http://www.strategy.bg/SearchResults.aspx?SearchItem=Концепция за национална сигурност](http://www.strategy.bg/SearchResults.aspx?SearchItem=Концепция%20за%20национална%20сигурност). с. 1.
- 16 Пак там, с. 1.
- 17 Министерство на отбраната [онлайн]. Презентация [Прегледан 25.02.2019]. Достъпно от: https://www.mod.bg/bg/doc/drugi/20100916_White_Book_Presentation.pdf.
- 18 Министерски съвет Портал за обществени консултации [онлайн]. Стратегически документи / «Военна стратегия на Република България». [Прегледан 16.02.2019]. Достъпно от: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=554>. с. 1.
- 19 Пак там, с. 1.
- 20 Министерски съвет Портал за обществени консултации [онлайн]. Стратегически документи / «Национална отбранителна стратегия». [Прегледан 16.02.2019]. Достъпно от: [http://www.strategy.bg/SearchResults.aspx?SearchItem=Национална отбранителна стратегия](http://www.strategy.bg/SearchResults.aspx?SearchItem=Национална%20отбранителна%20стратегия). с. 3.
- 21 Пак там, с. 3.
- 22 Пак там, с. 3.
- 23 Пак там, с. 3.